

**TOPLUMSAL BELLEKTEN BİREYSEL BELLEĞE:
İKİ ÖRNEK OLAY BAĞLAMINDA ALTAN ÖYMEN’İN ANILARINDA
“ÖFKELİ YILLAR”**

Arş. Gör. Aysel YILDIZ*

ÖZET

Hatırlama ve unutma edimlerini aynı anda içinde barındıran bellek, genel itibariyle yaşanmışlıkların bireysel ya da toplumsal olarak yeniden gözden geçirilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda iki tür bellekten söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki toplumsal ya da tarihsel bellek olarak nitelendirilen ve toplumsal yaşamda meydana gelen savaş, göç veya doğal afet gibi olayları toplumların nasıl hatırladığı üzerinde duran bellek türüdür. Ancak toplumsal grupların somut bir hafızasının olabilmesi için öncelikle bireysel bir bedene ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum da bizi bireysel ya da otobiyografik belleğe götürmektedir. Ancak bireysel bellek de toplumdaki tamamen bağımsız değildir. Geçmişte yaşanan olayları hatırlamak ya da kendi geçmişlerine gidebilmek için başkalarının, diğerlerinin belleğine sıklıkla başvurma ihtiyacı hissedilir. Dolayısıyla bu açıdan bu iki bellek arasında sıkı bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür.

Bellek çalışmaları açısından anı türü edebi eserler büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu eserler, yaşadıkları dönemin siyasi, askeri, kültürel ve toplumsal hayatına ilişkin birçok ayrıntıya yer vermektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada Altan Öymen’in *Öfkeli Yıllar* adlı anı kitabı toplumsal bellek ve bireysel bellek arasındaki ilişki bağlamında ele alınmaktadır. Kitap içerisinde yer alan “Halkevleri Kapatılıyor” ve “6-7 Eylül Olayları” bölümleri metin analizi tekniğiyle incelenerek toplumsal bellekte yer etmiş söz konusu olayların bireysel bellekte yani Öymen’in anılarında nasıl yer aldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bellek; Bireysel Bellek; Anı; Altan Öymen; *Öfkeli Yıllar*

FROM SOCIAL MEMORY TO INDIVIDUAL MEMORY:

TWO CASE STUDIES IN THE MEMORIES OF ALTAN ÖYMEN “ÖFKELİ YILLAR”

ABSTRACT

Memory, which incorporates recall and forgetful acquisitions at the same time, is generally based on the individual or social revision of experiences. In this context, two types of memory can be mentioned. The first of these is the type of memory which is defined as social or historical memory and emphasizes how societies remember events such as war, migration or natural disaster occurring in social life. However, in order to have a concrete memory of social groups, an individual body is needed first. This leads us to individual or autobiographical memory. However, individual memory is not completely independent of

---

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, aseylydz88@gmail.com

society. In order to remember past events or go back to their own past, it is often necessary to refer to the memory of others and others. Therefore, it is possible to speak of a close relationship between these two memories.

In memory studies, memoir type literary works are of great importance. Because these works give many details about the political, military, cultural and social life of the period. In this study, Altan Öymen's book *Öfkeli Yıllar* is discussed in the context of the relationship between social memory and individual memory. The chapters of "Halkevleri Kapatılıyor" and "6-7 Eylül Olayları" are analyzed with the text analysis technique and it is tried to find out how these events take place in the individual memory, namely in the memories of Öymen.

Keywords: Social Memory; Individual Memory; Memory; Altan Öymen; *Öfkeli Yıllar*

GİRİŞ

Toplumsal bellek ve bireysel bellek kavramları bağlamında incelenebilecek anı türü, aynı zamanda hem edebiyatı hem de tarihi içinde barındırmaktadır. Kaynağını hafızadan alan anı, batıda bireyin ortaya çıkmasıyla yakından alakalı bir kavramdır. Batıda birey kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte üzerine fikirler yürütülmeye başlanan anı türü, kaynağını hafızadan almaktadır. Anı, her seferinde birey ve öznel yola çıkmış, bazen tarihe, bazen psikolojiye, bazen sosyolojiye yaklaşmıştır. Alman filozof "George Misch'e göre anı, kişinin tarihi süreç içinde kendi kimliğinin bilincine varması, kendi kişiliğini "öteki" insanlardan ayırt eden özelliklerinin bilincine varmasının hikâyesidir. Burada asıl üzerinde durulan şey, insanın kendi hayatı üzerine düşünebilme, kendini anlayabilme ve anladığı kadarıyla yazıya geçirebilme yetisidir" (Aksoy, 2009: 178). Bu bağlamda anı, kişinin kendini tarihi süreç içerisinde aktarabileceği edebi bir türü ifade etmektedir.

Edebiyat ürünleri, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına ilişkin birçok bilgiyi bilerek ya da bilmeyerek bünyesinde taşımaktadır. Bu nedenle edebi anlatılar, toplumun ortak belleğini oluştururken, toplumun geçmişinden kalanı ile süregelen ve toplumun ne yaptığını ifade etmenin bir aracıdır. Zira konu aldığı dönemin pek çok açıdan çekilmiş fotoğrafı durumunda olan edebi eserlere, gelecek için tarihsel bir anlam yüklenir ve geçmişle geleceği buluşturma noktasında oynadığı rol bakımından büyük bir önem taşır (Börekçi, 2013:127). Bu bağlamda Altan Öymen'in *Öfkeli Yıllar* adlı anı kitabı, hem edebi bir nitelik taşıması hem de tarihi olayları bireysel bellek çerçevesinde ele alması noktasında önem teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, öncelikle toplumsal bellek-bireysel bellek kavramları üzerinde durulmuş, ardından Altan Öymen'in anılarından yola çıkarak kaleme aldığı *Öfkeli Yıllar* adlı kitabında yer alan "Halkevleri Kapatılıyor" ve "6-7 Eylül Olayları" bölümleri metin analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu iki örnek olayın öncelikle toplumsal hafızada nasıl yer aldığı üzerinde durulmuş, ardından bu olaylara Öymen'in anılarında nasıl yer verdiğine, kendi hafızasında nasıl yer aldığına bakılmıştır. Böylece söz konusu olaylar üzerinden bireysel bellek ile toplumsal bellek arasındaki ilişki incelenmektedir. Maurice Halbwachs çeşitli sosyal gruplar içinde bireylerin bellek ve hatırlama biçimlerini incelediğinde, hatırlamanın doğası itibariyle toplumsal bir nitelik taşıdığı ve ortak geçmişin bir grubun iletişimsel ve duygusal harcını oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Bellek, tıpkı dil gibi iletişimsel süreçlerde örneğin anıların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla ortaya çıkar (akt. Sancar, 2008: 41). Çünkü korunmaya çalışılan bellek ancak başkalarına aktarım ile var olabilmektedir (Fırat, 2014: 68). Tıpkı Öymen'in *Öfkeli Yıllar*'da anılarını kaleme alarak başkalarına aktardığı gibi.

1. Toplumsal Bellekten Bireysel Belleğe

Bellek, geçmişte yaşanan olayların gelecek kuşaklara aktarılması aşamasında anlam kazanmaktadır. Geçmişle gelecek arasında köprü işlevi gören bellek, sadece zihinsel olarak yürütülmemekte, bireyin kişisel olarak hatırladığı anıların yanında, toplumların yaşam çizgilerinde önemli yeri olan tarihsel, sosyal, ekonomik ya da kültürel olayların kolektif bir biçimde yeniden inşa edilmesiyle de ortaya çıkmaktadır.

Bellek üzerine yapılan çalışmalarda genel anlamda ifade etmek gerekirse bireysel ve toplumsal hatırlama (ve unutma) süreçleri üzerine odaklanılmaktadır. Son dönemde beyin üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, bireysel belleğin nasıl işlediğini anlamamızı kolaylaştırmanın yanında bu konuda hala çalışmalar devam etmektedir. Bu araştırmaların en önemli bulgusu, hatırlama sürecinin bir muhafaza sistemi ya da bir bilgisayar gibi çalışmadığını göstermesi olmuştur. Birey, hatırlama anında kolay bir biçimde geçmişte depolanmış olan bilgiye ulaşmaz. Bireyin belleğindeki veriler, hatırlama anının özellikleriyle harmanlanarak yeniden kurgulanır (Neyzi, 2014: 1). Bu nedenle bellek üzerine yapılan çalışmalarda, geçmiş üzerinde durulduğu kadar, güncel durum ve bu ikisi arasındaki ilişkiye de odaklanılmalıdır.

Bellek çalışmalarında hatırlama süreci incelenirken aynı zamanda unutma süreci de göz ardı edilmemelidir. Çünkü insan beyni gördüklerinin ya da yaşadıklarının büyük bir bölümünü unutmakta; bu durumda hatırlama, yaşanmış olaylardan yapılan bir seçkiden oluşmaktadır (Neyzi, 2014: 1). Anımsanan zaman ve şimdiki zaman arasındaki bellek, anıyı yakalamak için; hem geçmişten geleceğe hem de gelecekte geçmişe doğru hamleler yapmaktadır. Zamanlar arası bu gidiş dönüşler ister bilişsel, ister pratik, ister duygusal alanlarda olsun, aslında her anımsanan şeyde, birey kendi kendisini anımsamaktadır.

Hatıraların düzenlenmesi aşamasında hatıralar belli bir kişinin etrafında gruplaşabileceği gibi bazen de çok sayıda parçalı imgeye dönüştükleri büyük ya da küçük topluluk içerisinde dağılılabirler (Halbwachs, 2017: 45). Dolayısıyla diyebiliriz ki birey iki tür belleğe dâhil olmaktadır. Bunlardan ilki bireysel bellek, diğeri ise kolektif bellektir. Bireyin bu bellek türlerinden hangisine dâhil olduğuna göre davranışları farklılık gösterebilmektedir:

Toplumsal bellekte algılar ne kadar kişisel olursa olsun, anılar toplumda meydana gelen olaylar çerçevesinde hatırlanmaktadır. Birey toplumsal alanda yaşadığı deneyimlerinden yola çıkarak bireysel belleğini oluşturmaktadır. Toplumsal deneyimlerimiz kamusal alanda meydana geldiği için toplumsal bellek de bu alanlarda oluşur. Bu nedenle kamusal alanlar geçmiş, şimdi ve gelecek arasında kurulacak bir ilişki için oldukça önemli noktalar. Toplumsal iletişim süreci içerisinde hatırlamamıza yardımcı olacak her türlü veriyi, toplumsal alanda anlamlandırdığımız detaylarla ilişkilendiririz. Bu anlamda hatırladıklarımız artık kişisellikten çıkarak birçok kişiyi, mekânı ve zamanı içerir hale gelir. Dolayısıyla bu durum bireysel belleğin köklerinin başka insan ya da gruplara kadar uzandığına işaret etmektedir.

Bireysel bellekte hatıralar, bireyin kişiliği ya da özel hayatı çerçevesinde yer almakta ve diğerleriyle ortak olan hatıralarında onlardan ayrıldığı kadar onu ilgilendiren yönleriyle birey tarafından değerlendirilmektedir (Halbwachs, 2017: 45). Paul Connerton (2014: 42) bireysel belleği, "konusunu kişinin yaşam öyküsünden alan anımsama eylemlerini gösteren ve kişisel bir geçmişe göndermede bulunan" bellek şeklinde tanımlamaktadır. Bireysel bellekte geçmişin hangi yönünü ya da hangi anını anımsamak istersek onunla şimdiyi kurarız. Günlük yaşamdaki deneyimlerimizin ve gelecek hakkındaki düşüncelerimizin hepsinin geçmişle bir bağlantısı bulunmaktadır. Bireysel bellek,

geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprü işlevi görerek aynı zamanda kimliğin oluşmasına da katkıda bulunmaktadır.

Toplumsal bellekte bazı anlar sadece, kişisel olmayan hatıraların, diğer kişileri ilgilendirdiği ölçüde hatırlanmasına ve sürdürülmesine olanak tanımaktadır. Toplumsal bellek, hatırlama ve unutma edimini içinde barındırır. Toplumsalın inşasında, hatırla(t)ma ve unut(tur)ma işlevi, güncel sosyo-politik ve kültürel meselelerin ele alınışı ve sorunsallaştırılmasında geçmişin bazen doğrudan bir aktör, zaman zaman da bir tanık olarak gündeme gelmesine neden olur. Geçmiş bilgisinin güncel üzerindeki olumlu ya da negatif etkisi, toplumsalın inşasını doğrudan etkiler. Dolayısıyla geçmiş, güncel gereksinimler adına araçsallaştırılır; kimi zaman yok sayılır ya da var gösterilir (İnce, 2010: 16).

Toplumsal bellek ve bireysel bellek birbirine sıkça nüfuz ederse, özellikle de bireysel bellek bazı hatıraları onaylamak, onları belirlemek ve hatta bazı boşlukları doldurmak için kolektif belleği temel alabilmektedir (Halbwachs, 2017: 46). Bu durum bireysel bellek için tehlikeli olabilmektedir. Çünkü bireysel bellek giderek dış müdahaleye maruz kalarak özünü yitirebilir. Diğer yandan kolektif bellek bireysel belleği kuşatmakta ancak onunla karışmamaktadır. Ara sıra bireysel bellekler kolektif belleğe nüfuz etse bile, artık kişisel bir bilinç olma halinden çıkarak bir kümenin hafızası haline gelmektedir.

Bunun yanında bireysel bellek toplumdan tamamen izole değildir. Birey kendi geçmişini hatırlamak için diğerlerinin hatıralarına sıklıkla ihtiyaç duyar. Kendisi dışında olan ve toplum tarafından onaylanmış referans noktalarına başvurur. Bunun yanında bireysel belleğin işleyişi, bireyin türetmediği ve çevresinden edindiği kelimeler ve fikirler olmaksızın mümkün değildir (Halbwachs, 2017: 46). Bu nedenle bireysel bellek toplumdan etkilenmekte ancak diğerlerinin hatıralarıyla da karışmamaktadır.

Bir toplumdaki gruplar ve kurumların sayısı kadar toplumsal bellek bulunmaktadır. Aileler, sosyal sınıflar, kuruluşlar, ordu, sendikalar hepsinin farklı bellekleri vardır. Ancak bu toplumsal belleklerin hiçbiri verili değil, her biri üyeleri tarafından oluşturulmuştur. Özellikle akrabalık, dinsel ve sınıfsal bağlantılar yoluyla edinilen anılar bellekte daha iyi yer edinmektedir (Çeviker, 2009: 21). Bellek ediniminde her zaman özel taşıyıcılar görev yapmıştır. Bunlar; şamanlar, rahipler, öğretmenler, yazarlar, filozoflar gibi her dönem farklı isimler olsa da, bilgiyi taşıma ve gelecek kuşaklara aktarma

noktasında önemli görevler yerine getirmektedirler. Jan Assmann (2015: 62) bu özel hafıza taşıyıcılarına, hafıza aktarıcıları ya da hafıza uzmanları demektedir.

Sonuç olarak biri içsel yani bireysel; diğeri dışsal yani toplumsal bellek olarak adlandırabileceğimiz iki tür bellek birbirinden ayrılmaktadır. Halbwachs (2017: 47) bunları otobiyografik bellek ve tarihsel bellek olarak da adlandırmaktadır. Neticede, yaşamımızın tarihi genel tarihin bir parçası olduğu için otobiyografik bellek elbette tarihsel bellekten yardım almaktadır ancak, ikincisi birincisinden daha geniş kapsamlıdır. Otobiyografik bellek geçmişi bize yalnızca özetler ve şematik bir biçimde sergilerken, tarihsel bellek çok daha süregelen ve daha yoğun bir tablo sunmaktadır.

Bellek konusunda araştırma yapan sosyal bilimciler özellikle bireyin içinde bulunduğu toplumsal bağlam üzerinde dururlar. İnsan beyninin çalışma biçiminin ötesinde, hatırlama süreci toplumsal bağlamdan güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Geçmiş nasıl hatırladığımız, bize okulda öğretilen tarihten, televizyon, film, gazete, dergi, internet gibi medyadan, aile ve sosyal çevremizden bize aktarılan sözlü ve yazılı kültürle yakından ilintilidir. Bellek çalışmaları özellikle bireysel olanla toplumsalın kesişme noktasına odaklanır. Bireysel yaşam öyküsü anlatıları (sözlü tarih), otobiyografi, biyografi, anı, popüler kültür, medya, sanat, mimari, mekân, objeler, beden gibi alanlarda belleğin izi sürülmektedir (Neyzi, 2017: 2).

Toplumsal belleğin verili bir bütün değil, kendi içinde genişlemeye açık, dinamik bir inşa süreci olduğunu belirten Halbwachs, geçmişin olduğu gibi korunamayacağı için, sürekli olarak toplumlar tarafından kendi öz algıları doğrultusunda yeniden yapılandırıldığını söylemektedir. Sürekli olarak yeniden kurulan geçmiş bilinçli bir yaratım sürecidir. Toplumlar törenler, metinler, mekânlar aracılığıyla bir hatırlama pratiği geliştirirler (akt. Çeviker, 2009: 33-34). Geliştirilen bu pratikler sonucu grubun yani toplumun edineceği kimlik, toplumun kendi yarattığı bir kimlik olması halinde toplumsal belleğin bilinç düzeyine işaret eder. Ancak bu pratiklerin, toplumun kendi iç dinamikleri yoluyla değil de iktidar eliyle oluşturulması ve yönlendirilmesi halinde, toplumun bilincinden söz etmek mümkün değildir. Yani sosyal bir kavram olarak düşünebileceğimiz toplumsal bellek kavramının, politik bir yönü de bulunmaktadır. Toplumların bellekleri, ait oldukları devlet, siyasi erk ya da egemen güç tarafından gerekli görüldüğü takdirde yeniden inşa ile yapılandırılabilir. İstenilen değişimin veya dönüşümün sağlanabilmesi için yürütülecek olan politika, içinde yaşanan toplumsal koşullara göre farklılık göstermektedir. Ancak bugün durduğumuz noktaya baktığımızda

toplumların belleğini yeniden inşa etme sürecinde tercih edilen en kolay yol Marx'a göre "yabancılaşma", Gramsci'ye göre "hegemonya", Althusser'e göre "ideoloji", Foucault'a göre "panopticon" kavramlarıyla gerçekleştirilmektedir. Göze çarpan temel nokta ise, zorla değil tüm yolların "rıza üretimin"e dayandırılarak yapılmasıdır (Atik ve Erdoğan, 2014: 4). Bu açıdan bir toplumun geçmişini bilmek ya da anlamak için sadece toplumsal bellek ürünlerine bakmak yeterli değildir. Çünkü biraz önce de değinildiği üzere toplumsal belleğin inşa edilmiş süreçlerinde çeşitli etkenler önemli rol oynamaktadır.

Geçmiş dair bir toplumda meydana gelen tüm hatırlama ya da unutma edinimlerinde ideolojinin rolü yadsınamaz. Politik duruş, kültürel değerler ve inançlar sisteminin her biri toplumsal belleğin oluşumuna etki eden faktörleri oluşturmaktadır. Başlangıçta bireyin özvarlıkları gibi görünen bu unsurlar aslında toplum tarafından paylaşılan öğeler olduğu anlaşılır (Midilli, 2018: 410). Bu nedenle toplumsal belleğin yanında bireysel bellek de önem kazanmaktadır.

Hemen hemen her toplumun tarihinde savaş, göç, darbe, doğal afet gibi olaylar yaşanmıştır. Toplumsal yaşamda meydana gelen bu tür olaylar toplumsal belleğin oluşmasında doğrudan etkili olmasına paralel olarak bireylerin kişisel belleklerine de nüfuz etmektedir. Geçmiş tam anlamıyla dönmek mümkün olmadığı için hafızalarda kalan yaşanmışlık kırıntıları; mekânlarla, ritüellerle, müzelerle, anıtlarla ya da Altan Öymen'in de yaptığı gibi anılarla şimdiye demirlenmektedir. Bireyin zaman ve mekânı ile toplumun zaman ve mekânı arasındaki sınırları belirsiz alanda gezinen bu yazılar, anılarla tarihin buluşma noktasında belleğin izini sürmektedir (Neyzi, 2017: 1). Bireysel bir anı, cümlenin kolektif öznesi "biz" ile birleşerek toplumsal bellekteki yaşanmışlıklara odaklanarak, bilinenleri veya bilinmeyenleri açığa çıkarmaktadır (Sabancılar, 139). Bireyden topluma uzanan bir çalışma olarak *Öfkeli Yıllar*, toplumun tarihsel deneyimleriyle ilgili geçmişe ait bilgi taşıyıcısı bir unsur haline gelmektedir. Bireysel hafızadaki parça parça hatırlanan olaylar toplumsal bir bütünü oluşturmakta, hatırlama ve unutma, bireysel bellek ve toplumsal bellek iç içe geçmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada, toplumsal ve bireysel bellek arasında ki ilişkiyi ortaya çıkarmak açısından Öymen'in *Öfkeli Yıllar* adlı kitabında yer alan "Halkevleri Kapatılıyor" ve "6-7 Eylül Olayları" metin analizi yöntemiyle incelenmektedir.

2. Altan Öymen ve Öfkeli Yıllar

20 Haziran 1932 doğumlu olan Altan Öymen, Ankara siyaset Bilgiler Fakültesi'nden mezundur. Buradan mezun olduktan sonra, Ulus, Yeni ulus, Akşam, Halkçı, Tercüman, Yeni Gün, Öncü ve Muhbir, Cumhuriyet ve Hürriyet gibi gazetelerde muhabirlik, yazarlık, yazı işleri müdürlüğü ve yayım müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Bunun yanında Öymen, 5. Dönem Millet Meclisi ve 20. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, Milli Birlik Komitesi Kurucu Meclis Basın Temsilciliği ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı gibi siyasi görevler de üstlenmiştir (Babaoğlu, 2015: 371).

Gazeteci ve siyasi kimliğiyle tanınan Öymen anılarını kaleme aldığı 6 kitabı bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan *Bir Dönem Bir Çocuk*'ta Öymen kendi çocukluğuyla birlikte 1930'ların ve 1940'ların hikâyesini anlatıyor. Sonraki kitabı *Değişim Yılları* 'nda birinci kitaptaki dönemi izleyen "değişim yılları"nı aktarıyor. 1947- 1951 arası yani İkinci Dünya Savaşı'nın ardından "Soğuk Savaş"ın başladığı yılları aktarıyor. Serinin üçüncü kitabı olan *Öfkeli Yıllar*'da yazar Türkiye'de 1950 yılında gerçekleşen ilk iktidar değişikliğinin ardından 1955 yılına kadar yaşanan olaylara değinmektedir. Öymen, 1955-60 arasında Türkiye'de görülen rekabetçi siyasi ortamın bütün yönleriyle incelendiği *Ve İhtilal* adlı kitapta, soğuk savaş yıllarının yön verdiği iç ve dış politik gelişmelerin toplumsal yansımalarının yaşamındaki izdüşümlerinden örnekler vererek dönemin panoramasını okuyucularına sunmaktadır (Babaoğlu, 2015: 370). Anı kitaplarının beşincisi olan *Umutlar ve İdamlar*'da bir önceki kitapta yaşanan gelişmelerin sonucunda gelinen askeri yönetim döneminde neler olduğuna değinmektedir. Anı serisinin son kitabı olan *Kayıp Yaz 2015*, 1960'lar ya da 1970'ler yerine 2015 yılında gerçekleşen olaylara yöneliktir.

Anı niteliğindeki eserler, yaşandıkları dönemin siyasi, sosyal, ya da askeri hayatında önemli bir yer edinmiş, bu alanlarda tarihin akışına yön vermiş ya da herhangi bir şekilde tanıklık etmiş kimselerin tecrübelerini ve yaşanmışlıkları tarihe not düştikleri metinleri ifade etmektedir (Babaoğlu, 2015: 370). Bu bağlamda bir toplum için bellek niteliğinde olan anı türünden eserler sosyal bilim araştırmacıları açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle tarih yazımı için vazgeçilmez bir önemde olan anıların büyük bir titizlikle, nesnel ve doğru belgelerle desteklenmiş olması gerekmektedir (Akar ve Karakoç, 2004: 386). Bunun yanı sıra eseri yazan kişi, iyi tanınmalı ve anılarını kaleme alırken herhangi bir amaç edinip edinmediği de irdelenmelidir (Birinci, 1998: 619). Bu bilgiler ışığında *Öfkeli Yıllar*'ın yazıldığı dönemde aktif olarak gazetecilik yaşamına devam eden Öymen,

çok sayıda belge ve gazete yazılarıyla anlattıkları doğrulama yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, toplumsal bellek ve bireysel bellek bağlamında çalışmada Altan Öymen ve onun *Öfkeli Yıllar* adlı eseri inceleme konusu olarak seçilmiştir.

Öfkeli Yıllar tarihsel olayların kronolojik bir sırayla verildiği 24 bölümden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında bu bölümler içerisinde "Halkevleri Kapatılıyor" ve "6-7 Eylül Olayları" seçilerek analiz edilmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren demokratikleşme, çağdaşlaşma ve laikleşme doğrultusunda birçok yenilik gerçekleştirilmiştir. Ancak bu iki olay toplumun kolektif belleğine, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihi içerisinde modernleşmesinin, demokratikleşmesinin ve uygarlaşmasının önünde birer engel olarak kazanmıştır. Dolayısıyla Altan Öymen'in anılarında yer verdiği bu iki örnek olay seçilerek toplumsal ve bireysel bellek arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

3. Modernleşme Çalışmalarının Yok Edilmesi "Halkevleri Kapatılıyor"

Modernleşme, "teknolojik gelişmeyi veya ekonomik kalkınmayı sağlayacak biçimde; geleneksellikten modernliğe doğru, toplumun sosyo-kültürel yapısında olması beklenen bir değişim sürecidir. Bu değişim süreci içinde bazen sapmalar olsa bile, modernlik aşamasına varılacağı" kabul edilir, çünkü "bu değişimin öncülü gelişme ve ilerlemedir (Ahcı, 2007: 8). Modernleşmede toplumsal yapıların gelenekselden modern yapıya doğru hareket edeceği kabul edilmektedir. Modernleşme kavramının özünde ilerleme olduğu için bilimsel, kültürel, teknolojik ve ekonomik alanlarda yenilikler meydana gelmektedir.

Bilimi ve akli referans alan modernleşmenin kökeninde, insanı köleleştirdiğine inanılan gelenek ve dinin bağlayıcılığında kurtularak, bireysel ve toplumsal yaşamı aklın önderliğinde yeniden anlamlandırmak ve kurmak yer almaktadır. Modernleşmede, akılcı, özgür ve yaratıcı bireyin dünyayı yeniden biçimlendirebileceği ve sürekli ileriye doğru olan bir tarih anlayışıyla bütün toplumların, ortak akıl ve bilimsel bilgi sonucunda aynı süreci yaşayacağı savunulmaktadır. Bu bağlamda modernleşmenin temel değerleri; akılcılık, bireyselleşme, sekülerizm, pozitivizm, bilimsellik, sanayileşme, kentleşme, laiklik, bürokrasi, demokrasi ve ulus devlettir (Temel, 2015: 16-17).

Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıldan itibaren belirginleşen ve giderek tüm dünyayı etkileyen modernleşme olgusu Reform ve Rönesans hareketlerine, Aydınlanma felsefesine ve modern bilim anlayışına dayanmaktadır. Aydınlanma felsefesi, insanları baskı altında

tutan önyargılara, hurafelere, mitlere ve batıl inançlara karşı çıkmakta ve insanların doğuştan özgür ve eşit haklara sahip olduklarını öne sürmektedir. Dolayısıyla doğaya, insana ve topluma ilişkin Aydınlanma felsefesinin bu yeni yaklaşımı, aynı dönemde gelişmeye başlayan modern bilim anlayışını tamamlamaktadır. Buna göre; bütün doğal ve toplumsal olaylara yön veren birtakım evrensel yasalar bulunmakta ve bunlar ancak bilimsel araştırma yoluyla keşfedilebilmektedir. Bu yolla geçmişin tam olarak kavranabileceği, geleceğin ise insan eliyle kusursuz bir şekilde tasarlanabileceği düşüncesi hâkimdir (Yüksel, 2003: 87).

Türk Modernleşme sürecine baktığımızda ise oluşumun, tıpkı Avrupa'daki gibi uzun bir dönemi kapsadığı ve bu bağlamda Osmanlı'ya kadar dayandığı görülmektedir. Çeşitli yönleri ile Tanzimat'a, Birinci Meşrutiyet'e ve Genç Osmanlılar'a, 1908 Devrimine ve Genç Türkler'e uzanan, Cumhuriyet Dönemi ile kesin bir dönüşüm geçiren ve hala devam eden modernleşme (Kaynar, 2007: 1) toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Modernleşme kavramına benzer olarak Batılılaşma, Avrupalılaşma, Muasırlaşma, Asrileşme, Garplılaşma, Çağdaşlaşma vb. kavramları da kullanılmaktadır.

Modernleşme çalışmaları bağlamında, Cumhuriyetle birlikte tüm yurttaki siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda pek çok yenilikler yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin modernleşmesine yönelik çalışmalar yapılırken ilerleyen yıllarda toplumun modernleşmesine yönelik faaliyetler yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda Mustafa Kemal, Osmanlı'dan beri süre gelen fikirleri ve kurumları yıkarak, bunların yerine çağdaş uygarlık seviyesine uygun kuralları, örgütleri yerleştirmek, toplumun yeni kuşaklarını bu seviyenin gereklerine göre yetiştirecek gelenekle-çağ arası geçiş köprüsü kuracak uygulamalar gerçekleştirmiştir (Kaynar, 2007: 4).

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan bir dizi inkılâp, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla istenilen yeniliklerin halk tarafından tam ve doğru bir şekilde anlaşılmadığını göstermiştir. Bu nedenle yeni bir milli kimlik ve modern bir devlet inşa edilebilmesi için yeni bir milli tarih ve dil oluşturulması gerektiği görülmüş böylece Atatürk tarafından Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Halkın eğitimine ayrı bir önem verilen bu dönemde yapılan modernleşme çabalarının anlamını, içeriğini ve yeniliğini halka anlatmak amacıyla 1931'de kapatılan Türk Ocakları'nın

yerine 1932 yılında halkevleri kurulmuş ve ülkenin her yerinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

1930'lu yıllarda siyasi, toplumsal ve hukuki alanlarda birçok yenilik yapılmış bu bağlamda halkevleri, toplumda yeni olan Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü çeşitli aydınlar vasıtasıyla halka tanıtmaya ve yaygınlaştırma işlevini üstlenmiştir. Toplum yaşamına kazandırılmak istenen yeniliklerin ve yeni değerlerin her yaştan insana ulaşabilmesi için resmi olmayan okul dışı kuruluşlara ihtiyaç duyulmuştur (Güneş, 2012: 143). Halkevleri halkı eğitmek, yeni oluşturulan yapıyı destekleyecek siyasi bir kültür oluşturmak, halkın kaynaşarak birbirini anlayan ve fikir alışverişinde bulunan insanlar haline gelmesini sağlamak, gençleri zararlı alışkanlıklardan uzak tutmak, sağlıklı nesiller yetiştirmek, halkı modern bir zihniyete kavuşturmak, köy ile kent arasındaki farkı ortadan kaldırmak ve hem köylerde hem de kentlerde yetişkin eğitimini gerçekleştirmek, cehaleti yok etmek, milliyetçi, laik ve halkçı fikirleri aşılacak gibi nedenlerle açılmıştır (Özdemir ve Aktaş, 2011: 243). Herkesin katılımının mümkün olduğu bu kültür merkezlerinde, Dil-Edebiyat-Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Toplumsal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müzecilik ve Sergi şubeleri (Güneş, 2012: 143) olmak üzere 9 alanda çalışma yapılmaktadır.

Halkevlerinin Dil-Edebiyat-Tarih kolu, atasözleri, maniler, masallar gibi halkbilimine yönelik araştırmaları; eski eserlerin yerlerinin tespit ve korunmalarını sağlamaktadır. Güzel Sanatlar kolu, resim, türkülerin notaya çekilmesi, el işleri, müzik kurslarının açılması gibi etkinlikleri yürütmektedir. Temsil kolu ise, sahne çalışmalarını desteklemekte ve geleneksel seyirlik oyunları canlandırmaktadır. Müzecilik ve Sergi şubesi, çeşitli sergilerle ulusal kültürün gelişmesine ve eski eserlerin toplanarak müzelere kazandırılmasıyla görevlidir. Kütüphane ve Yayın kolu, herkesin yararlanmasına açık bir kitaplık oluşturulması ile çağdaş kültürle ilgili yayınların çıkarılmasına katkıda bulunmaktadır. Halk Dershaneleri ve Kurslar ise, yöre insanının becerilerini değerlendiren bir anlayışla üretken programlar hazırlamakla görevlidir (Akşin vd., 1989: 434). Bu amaçlar doğrultusunda 1932 yılında açılan halkevlerinin sayısı 1950'deki iktidar değişikliğine kadar 500'e kadar ulaşmıştır.

Halkevleri, geçmiş Türk kültürüyle ilgili, edebiyat ve sosyoloji alanındaki araştırmaları ile çeşitli halk sanatlarını derleyerek, başka bir anlamda bir taraftan geleneğe yönelerek kültürel zenginlikleri açığa çıkarıp güncelleştirirken, diğer yandan çağdaş gelişmelere yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Böylelikle, halkın yaşamış olduğu kültürü, kamusal

alana sunan ve yeniden üreten bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda milliyetçilik düşüncesinin de gelişmesine yardımcı olmuştur (Durukan, 2006: 65). Dolayısıyla halkevleri, toplumsal bellekte, modern ve milli bir devlet kurulması doğrultusunda çağdaşlaşmaya ilişkin bütün faaliyetlerin halkın gereksinimleri çerçevesinde organize edildiği yerler olarak belirmektedir. Halkevleri gençlerin yetişmesinde, halkın aydınlanmasında ve öğrencilerin okul dışı zamanlarını değerlendirmelerinde önemli merkezler haline gelmiştir.

Bu amaçlar doğrultusunda kurulan halkevleri Öymen'in bireysel hafızasında ise şu şekilde yer almaktadır:

Ankara Halkevi binası (...) benim ilk karagözü, daha sonra ilk operayı gördüğüm yerd. Babam götürürdü, annem götürürdü. Ayrıca hep birlikte nişan gibi, düğün gibi toplantılara da giderdik. Ankara Halkevi'nin belleğimdeki görüntüleri, masallardaki saraylara benzerdi. Veya ben masallardaki sarayları gözümün önünde canlandırmak için, Ankara Halkevi'ni hatırlardım. Girişindeki ve içindeki mermer merdivenler, sütunlar... Salonlarında yer yer halılar... Duvarlarındaki ve localarındaki yıldızlı işlemler... Hepsisi, o zamanki deyimle 'muhteşem', şimdiki deyimle 'görmekli'ydi...(Öymen, 2008: 210-211).

Öymen, tek partili dönemde kurulan halkevlerinin birer çağdaşlaşma merkezleri olduğunu, gençlerin gerek kültür ve sanat, gerekse spor alanında yetişmelerinde büyük katkılarının olduğunu vurgulamaktadır. Ancak 1950 yılında yapılan seçimle iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ile muhalefet partisi olan CHP arasında halkevleri konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Öncelikle DP yönetimi halkevlerinin muhalefet partisinin yan kuruluşları olduğu yönünde eleştiriler getirmiştir. Yapılan eleştiriler sonucunda 25 kişilik bir komisyon oluşturulmuş, çalışmalar sonucunda evlerin tesis haline getirilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Ancak evler hiçbir zaman tesis haline getirilmemiştir (Özdemir ve Aktaş, 2011: 259). Ayrıca Demokrat Parti ödenek yokluğu gibi nedenlerle halkevlerinin kapatılmasını istemiştir. Bunun üzerine halkevlerinin kapatılmasına yönelik hazırlanan yasa tasarısı 8 Ağustos 1951'de CHP'nin protestolarına rağmen DP milletvekilleri tarafından kabul edilmiş ve yasalaştırılmıştır (Güneş, 2012: 150-152). Akşin ve diğerleri (1989: 435), halkevlerinin kapatılmasıyla toplumun yararına olan birçok etkinliğin yok olmasının yanında, halkevlerinin devri sırasındaki bürokratik işlemler ve vurdumduymazlık nedeniyle yılların birikimi olan çok sayıda yayın, derleme, sanat eseri ve çeşitli araç gereçlerin büyük ölçüde "heba" olduğunu belirtmektedir.

Öymen de, 1951 yılında çıkarılan yasayla Cumhuriyet döneminin önemli bir kazancı olan halkevlerinin kapatılmasının sadece kültür hayatını değil sosyal hayatı da olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Ona göre, eğer halkevleri kapatılmak yerine bağımsız bir kuruluş haline getirilmiş olsaydı bugünkü kültür hayatımız çok daha gelişmiş hale geleceğini ifade etmektedir. Toplumsal bellekte çok önemli bir yeri olan, toplumunun sosyal ve kültür hayatının gelişmesine büyük katkıları olan halkevlerinin kapatılmasını Öymen anılarında şöyle anlatmaktadır:

Halkevlerinin kapatılması, Ankara'da benim çevremdeki gençler için çok üzücü oldu. Tabii, benim için de... Halkevleri'nin kapanışı, biz Ankara'dakiler gibi, ülkenin pek çok yerinde de üzüntüyle karşılayan halkevi meraklıları vardı. İstanbul'da Eminönü Halkevi ve Kadıköy Halkevi başta olmak üzere, 17 ilçedeki halkevleri, gerek kültür ve sanat, gerek spor alanında pek çok yetenekli gencin yetişmesine katkıda bulunmuştu... Aradan elli yıldan fazla zaman geçtikten sonra şu, daha iyi görülüyor: Halkevleri ve halkodalarının kapanışıyla oluşan o büyük boşluk bir türlü kapatılamamıştır (Öymen, 2008: 210- 212).

Toplumsal hafızada birer çağdaşlaşma merkezleri olan halkevlerinin kapatılmasıyla gençlerin kendilerini geliştirmelerinin ve yeteneklerini kullanmalarının önüne geçilmiştir. Bu merkezlerin kapatılması halkın eğitime ve sanata olan ilgisinin yok olmasına ve boş zamanlarını faydalı bir şekilde değerlendirememelerine neden olmuştur. Ayrıca halkevleriyle birlikte onların çıkardığı birçok değerli yayın yakılarak yok edilmiş ve böylece Atatürk dönemiyle ilgili çok önemli belgelerde kaybedilmiştir (Toksoy, 2007: 131). Bir yandan milli kültür eserlerinin muhafaza edilmesi diğer yandan Batı tarzı resim, müzik, dans gibi faaliyetlerin ülkenin en ücra köşelerine kadar götürülmesinde önemli rolü olan ve birer çağdaşlaşma evi olan halkevlerinin kapatılması, toplumsal bellekte Türk milletinin modernleşmesinin önüne konan bir engel olarak yerini almıştır.

Eğitim ve sanat kurumlarının daha tam olarak örgütlenemediği bir ortamda ve yıllarda halkevleri sayesinde çok sayıda insan meslek sahibi, yazar, araştırmacı ve sanatçı olmuştur (Akşin vd., 1989 434). Öymen, halkevlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi açısından ne kadar önemli bir yeri olduğunu vurgulayarak hem toplumsal hafızada hem de bireysel hafızasında halkevlerinin topluma kazandırdığı yeniliklere değinmektedir. Böylesi önemli bir çağdaşlaşma hareketinin yok edilmesinin yani halkevlerinin kapatılmasının hem toplumsal hem de kendi bireysel hafızasında çok üzücü

bir olay olarak hatırlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla halkevlerinin kapatılması uygarlığa açılan pencerenin kapatılması olarak hafızalarda yer etmektedir.

4. Utanç Gecesi Olarak Hafızalarda "6-7 Eylül Olayları"

Büyük imparatorluklar yerini günümüzdeki modern ulus devletlere bırakırken içinde barındırdığı birçok farklı etnik kökene sahip grupların dışlanmasına, göç ve mübadele gibi durumlarla karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de benzeri durumlar meydana gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de farklı etnik kimliğe sahip grupların maruz kaldığı olaylar arasında 1934 Trakya Olayları, 1942 Varlık Vergisi, 1955 6-7 Eylül Olayları yer almaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında sadece Öymen'in *Öfkeli Yıllar* eserinde ele aldığı 6-7 Eylül olaylarına değinilmektedir.

6-7 Eylül Olaylarının meydana gelmesinin temelinde Atatürk'ün Selanik'teki evine yapılan bomba saldırısı olsa da olayların bu raddeye gelmesinde birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından devletin politikası, Türk etnik kimliği inşasının kurulması yönünde olmuştur. Bu amaçla ulus inşasının yaratılması, modernleşme ve batılılaşma yolunda çeşitli adımlar atılmıştır. Tüm bunlar gerçekleştirilirken gayrimüslimler ve Türk olmayan gruplara yönelik ayrımcılıklar giderek artmaya başlamıştır. Bunlardan biri olarak Rum, Ermeni ve Yahudilerden alınan Varlık vergisi gösterilebilir. Çok partili sisteme geçişle birlikte 1950 yılında iktidara seçilen Demokrat Parti hükümeti ile gayrimüslimler arasındaki ilişki başlarda iyi gibi görünmesine karşın, uzun vadede Türkiye'deki liberalleşmenin başka bir boyutu olan geleneksel İslam'a ayrıcalık tanınması (Güven, 2005: 5) sonucu bozulmuştur. Bunun yanında Kıbrıs sorunu 1954 yılından itibaren Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Yunanistan, İngiltere'nin sömürgesi olan adanın kendisine verilmesini isteyince Türkiye buna karşı çıkmıştır. Kıbrıs Rumları, adanın Yunanistan'a bağlanması (enosis) için gösteri ve eylemler yapmaya başlamışlardır. Bunun üzerine İngiltere konuyu incelemek için Londra'da bir konferans düzenlemiştir (Akşin, 2013:217). Bu konferansın sonucunda İngiltere adaya kendi kontrolü altında özerklik verilmesini istemiş ancak bunu hem Türkiye hem de Yunanistan reddetmiştir. Bu gelişmelerin yanında Adnan Menderes hükümeti döneminde gittikçe yoğunlaşan ekonomik sorunlar 6-7 Eylül olaylarının yaşanmasına neden olmuştur (Demir, 2012: 43).

Bu bağlamlarda 6-7 Eylül olaylarının farklı hikâyeler olarak okunabildiği görülmektedir. Örneğin, olaylar Türk Milliyetçiliğinin inşası açısından bir ulus kurma ve homojenleşme projesi süreci olarak okunduğunda farklı bir hikâye, azınlıklara karşı gerçekleştirilen eylemler ve onların ülkeyi terk etmeleri olarak okunduğunda ise başka bir hikâye belirlemektedir (Çöker, 2012: 114). Ancak hikâye hangi tarafından okunursa okunsun, o gece yaşanan olaylar Türkiye Cumhuriyeti tarihinin toplumsal hafızası açısından utanç verici olarak hatırlanmaktadır.

Öymen olaylar meydana gelmeden yaşananları şu şekilde anlatmaktadır:

1955 yılının 6 Eylül günü salıya rastlıyorduk. Ankara'da sonbahar havası başlamıştı. Biz Ankara gazetecileri rahat bir günümüzdeydik. Meclis tatildeydi. Hükümet yetkililerinin çoğu dışarıdaydı. Cumhurbaşkanı Bayar İzmir'de, Başbakan Menderes İstanbul'daydı. Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu Londra'da... Bu, siyasi haberler de dışarı da demektir. Siyasi haberlerin odak noktası da belli: Kıbrıs... İstanbul'a öğle vakti bir telefon açıp sormuştum. "Ne var ne yok diye"... Telefona Rüstem Işın çıkmış, kendi babacan üslubuyla "Yok evladım yok. Rahatına bak" demişti... Akşamüstü gazeteye rutin birkaç haber vermek için bir telefon daha açmıştım. Gene, Rüstem Işın: "Sizin için bir şey yok" demişti ama, bir şey daha söylemişti: "İstanbul'da Kıbrıs için gösteriler var. Gazete bunun haberleriyle dolar. Sen haberlerini kısa kes." Ben bu uyarının gereğini yerine getirmiştim. Güncel haberleri kısaltarak okumuştum. Güncel olmayanları da bir gün sonraya bırakmıştım. Böylece işim erken bitmişti. Bundan memnundum. Ama o görüşme sırasında Işın'dan gösterilerle ilgili biraz bilgi almıştım (Öymen, 2008: 572-573).

6-7 Eylül olayları, Atatürk'ün Selanik'teki evinde bomba patlamış olduğu haberinin devletin elindeki radyodan ilan edilmesiyle başlamıştır. İstanbul Ekspres gazetesi de haberi büyük puntolarla ve detaylandırarak "Atamızın Evi Bomba ile Hasara uğradı" manşeti atarak saat 16.00'da ikinci baskıya girmiştir (Demir, 2012: 43). Haberin ardından olayı protesto etmek için toplanan gençler Taksim Meydanı'nda bir araya gelmişlerdir. Akşamüstü, aniden her tarafta olaylar patlak vermiş, Beyoğlu ve Karaköy'de Rumlar'a ait dükkânlar tahrip edilmeye başlanmıştır. İzmir'de de Yunan Konsolosluğu ateşe verilmiştir. Olaylar gece yarısına kadar devam etmiş ve ancak ordu birliklerinin müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Ancak o ana kadar çok sayıda dükkân ve ev tahrip edilmiş, kiliseler yakılmıştır (Eroğul, 2014: 166).

6-7 Eylül Olayları, Rumların çoğunluklu yaşadığı İstanbul'un Şişli, Nişantaşı, Beyoğlu, Karaköy, Beyazıt, Kumkapı ve Yedikule gibi semtlerinde yoğunlaşmıştır. Bu olaylar başta gayrimüslimlere yönelik bir protesto olarak başlasa da, o geceden Türk zenginler de nasibini almıştır. Dikkat çekici bir başka nokta ise, polis ve askerlerin o geceki tutumudur. Polis ve asker yapılan yakma ve yağma olaylarına sessiz kalmış ve yeterli müdahalede bulunmamıştır (Demir, 2012: 44).

Öymen, anılarında yaşanan bomba olayından sonra bu durumun da diğer gösteriler gibi sonlanacağını tahmin ettiğini ancak olayların beklemedik bir şekilde gerçekleştiğini şöyle aktarmaktadır (2008: 574):

Bu defa da öyle olacak sanmıştım. Yanıldığımı, İstanbul'a akşamın daha geç saatlerinde yaptığım bir başka telefon konuşmasından öğrendim... Radyo henüz olan bitenle ilgili doğru dürüst bir haber vermemişti. Gazetede telefonun başında gene Rüstem Işın vardı. Telaş içinde anlattı: "İstanbul'da büyük olaylar var... Beyoğlu, Eminönü, Bakırköy... Her yerde olay var..."

Öymen anılarında o geceye ilişkin olarak Ankara'da gece saatlerinden itibaren fakültelerde kısa süreli hareketlenmelerin dışında bir olayın gerçekleşmediğini ancak merakını gidermek için İstanbul'a açtığı telefonlar sonucunda durumun daha da dehşet verici hale geldiğini ifade etmektedir (2008: 575).

Daha önce de değinildiği üzere Halbwachs hafızayı ikiye ayırmaktadır: Bireysel ya da otobiyografik hafıza ile toplumsal ya da tarihsel hafıza. Ona göre, toplumsal grupların somut bir hafızasından bahsedebilmek için öncelikle bireysel bir bedene ya da beyne ihtiyaç duyulmaktadır. Halbwachs "bununla birlikte, hatıraların düzenlenmesi için iki yöntem olabileceğini ve bazen, bu hatıraları kendi görüş açısından değerlendiren belli bir kişinin etrafında gruplaşabileceklerini, bazen de, çok sayıda parçalı imgeye dönüştükleri büyük ya da küçük bir topluluk içerisinde dağılabileceklerini" ifade etmektedir (2017: 45). Dolayısıyla bu iki hafıza arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Halbwachs, bireysel hafızanın tamamen izole ve kapalı olmadığını, bireylerin kendi geçmişlerini hatırlamak için diğerlerinin anılarına başvurmaya yoğunlukla ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Yani bireyler çoğu zaman kendilerinin dışında var olan ve toplum tarafından onanmış referans noktalarına geri giderler. Bu nedenle çevreden ödünç alınan kelimeler ve fikirler olmadan bireysel hafızanın işleyişi mümkün değildir (2017: 46). Öymen de bireysel

hafızasının işleyişi için başkalarının anılarına yer vermekte ve o gece yaşananları Necati Zincirkıran, Eser Tünel, Azize Bergin ve Metin Toker'in cümleleriyle anlatmaktadır.

Metin Toker'in ifadeleriyle o gece yaşananlar: *"Ben Beyoğlu'nun o geceki halini hayatımın sonuna kadar unutamam. Bütün cadde kumaşlar, vitrinlerinden çıkarılıp atılmış eşyalar ile doluydu. Buzdolapları, radyolar, çamaşır makineleri ortalardaydı. Sonradan resmi Tefsirler buna 'milletin asil heyecanı' gibi şatafatlı sıfatlar uydurmuşlardır"* (Öymen, 2008: 582).

O tarihlerde Hürriyet gazetesinin Beyoğlu muhabiri olan Necati Zincirkıran da olayları şu şekilde anlatmaktadır:

Kocaman mağazaların vitrinlerinin camları aşağı indirildi... Bir grup Tünel istikametine, öteki grup Galatasaray istikametine doğru, ne kadar Rum dükkânı varsa vitrinleri, cam çerçeveyi kırarak Taksim istikametine ilerliyordu. Kalabalık belki 5 bin kişi olmuştu. Bu arada yanlışlıkla Türklere, Ermeni ve Musevilere ait dükkânlar da tahrip ediliyordu. Korkunç bir gece yaşanıyor. Hiçbir hareket kontrol altında değildi. Polis aciz kalıyordu (Öymen, 2008: 578).

İstanbul'un kadın gazetecilerinden Azize Bergin de o geceye ilişkin şunları dile getirmektedir:

Karaköy'e kadar elleri sopalı, gözü dönmüş, oradan oraya koşan insanlar ve olup bitenlere karşıdan bakan, elleri silahlı jandarmalar arasından hızlı hızlı yürüyerek geçtik. Tophane'ye vardığımızda manzara gerçekten korkunçtu. Bir süre bekledikten sonra bin bir zorlukla bir Boğaz otobüsüne bindik. Otobüste elleri bayraklı gençler vardı. Durmadan sloganlar atıyorlar, bizi de onlara eşlik etmeye zorluyorlardı. Otobüsümüz Akıntıburnu'na geldiği sırada önümüzden giden bir araba durduruldu. İçindekiler zorla dışarı çıkarıldı ve araba yedi sekiz kişinin gayretiyle denize atıldı. Korkudan tir tir titriyordum. Bebek'te nelerle karşılaşacağımızı aşağı yukarı tahmin ediyordum, ama durakta otobüsten indiğimde gördüğüm manzara karşısında ne diyeceğimi bilemedim. Çoğunlukla Rumların sahip oldukları dükkânların hepsi yerle bir edilmiş, malları yağmalanmıştı (Öymen, 2008: 583).

6-7 Eylül olaylarının ardından yapılan hasar tespit çalışmaları sonucunda 4.214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 tesisin saldırıya uğradığı anlaşılmıştır (Güven, 2005: 34). Olaylar sırasında gayrimüslimler neredeyse hiçbir direniş göstermemelerine karşın evlerde

özellikle Rum kadınlarına tecavüz edilmiştir. Kayıtlara göre, Balıklı Hastanesi'ne 60 kadın tecavüz nedeniyle başvurmuştur. Ancak birçok kadının bu durumu gizlemiş ve hastanede tedavi olmaktan kaçındığı düşünülmekte dolayısıyla kurban sayısının daha yüksek olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Türk resmi makamları ölü sayısını 11, Helsinki Watch örgütünün raporuna göre ise, bu sayı 15'tir. Rapora göre ölenlerin 5'i ruhani rütbesi olan kişilerdir (Güven, 2005: 39-40). Bu sonuçlar göstermektedir ki, birçok gayrimüslimin ev ve işyerleri yağmalanmış, dini mekânlar yakılmış ve eşyalar sokaklara saçılarak harap edilmiştir. Aslında tüm bunlardan daha da önemlisi o gece telafisi olmayan kayıpların ve acıların yaşanmasına neden olmuştur. Gazetelerde, kitaplarda, fotoğraflarda ve anılarda bu şekilde hatırlanan 6-7 Eylül günleri hem bireysel belleğe hem de toplumsal belleğe utanç gecesi olarak kazanmıştır.

Öymen *Öfkeli Yıllar* adlı çalışmasında, hem kendine ait hem de başkalarına ait anıları yazılı hale getirerek bireysel bellek ile toplumsal bellek okumalarına olanak vermektedir. Geçmişin yeniden inşası şeklinde ortaya çıkan anılar, bireye ait bir belleğin topluma ait bir belleğe nasıl dönüşebileceğini gözler önüne sermektedir. Assman en kişisel anıların bile sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşabileceğini dile getirmektedir. Başkalarından öğrendiklerimizin yanında onların anlattıklarını, vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız. Her şeyden önce başkaları tarafından belirlenmiş anlamları bağlamında algılarız. Çünkü farkındalık olmadan hatırlamak da mümkün değildir (2015: 39). Böylece birey, bireysel ve toplumsal hafızanın hem yaşayanı, hem hatırlayanı ve anlatanı haline gelmektedir (Sabancılar, 2016: 136).

SONUÇ

Bireyler toplumsal bir çevre içinde yaşarlar. Bu çevre içerisinde mensup oldukları, aile, iş, okul ya da etnik köken gibi çeşitli sosyal gruplar bulunmaktadır. Toplumsal olarak bir arada yaşarken bu sosyal gruplar birbiriyle etkileşim içerisine girmektedir. Dolayısıyla bireyler geçmişlerini içinde buldukları toplumsal çevrenin önem atfettiği konular üzerinden hatırlar ve geçmişi sürekli bu çevre içerisinde yeniden inşa ederler. Böylece toplumsal belleğe bağlı bir bireysel bellek yaratılmaktadır. Diyebiliriz ki, bireysel belleği toplumsal bellekten ayrı düşünmemiz mümkün değildir. Toplumsal bellek iletişim süreçleri içerisinde yeniden üretildiği için, aslında onu taşıyanlarla birlikte yeniden var olmaktadır.

Altan Öymen'in *Öfkeli Yıllar*'da yaptığı da bu yeniden inşa sürecine bir katkıdır. Toplumsal belleğimizde önemli bir yeri olan halkevlerinin kapatılması ve 6-7 Eylül Olayları Öymen'in bireysel belleğinde yeniden kurulmaktadır. Toplumsal hafızada halkevlerinin kapatılması, modernleşme çalışmalarının nasıl yok edildiğine dair izler taşımaktadır. Öymen'in anılarında yani bireysel belleğinde de bu durum aynıdır. Halkevlerinin kapatılması ülkenin çağdaşlaşma hareketlerinin önünün kesilmesine, gençlerin kendini geliştirme faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri mekânların ortadan kaldırılmasına ve halkın sanat ve kültür etkinliklerini izleyebileceği yerlerin yok edilmesine neden olmuştur. Birçok yönden toplumsal hafızada çok önemli ve kıymetli yeri olan halkevlerinin kapatılmasıyla toplumsal değerlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması böylece engellenmiştir. Diğer yandan 6-7 Eylül olaylarına tanıklık etmiş biri olarak Öymen, hem kendi anılarıyla hem de o geceyi bizzat olayların içinde yaşamış olan başkalarının anılarıyla bireysel belleği toplumsal belleğe taşımaktadır. Başta İstanbul olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde meydana gelen ve özellikle gayrimüslimlere yönelik olan eylemler toplumsal hafızada bir utanç tablosu olarak hatırlanmaktadır. Birçok can ve mal kaybının yaşandığı gecede hatırlananlar korku, dehşet ve utanç verici olarak ifade edilmektedir. 6 Eylül gecesi yaşanan maddi ve manevi yıkım, bireysel ve toplumsal bellekte derin yaralar açılmasına neden olmuştur.

Bireysel bellekten beslenen anı türü edebi eserlerin, toplumsal belleğe bir kaynak olduğu ve toplumsal hafıza izlerini anlamlandırmada kolaylık sağladığı ve bireysel bellek ile toplumsal bellek arasında sıkı bir ilişkinin olduğu söylemek mümkündür. Çalışmada incelenen örnekler bağlamında düşünüldüğünde, toplumsal bellekte derin izler bırakan söz konusu olayların, Öymen'in belleğinde de benzer etkiler yarattığı görülmektedir. Sonuç olarak toplumsal bir deneyimin, bireysel belleğin inşasında önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Ahcı, A.. (2007). *Bahkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yönündeki Faaliyetleri (1933-1951)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Akar, Şevket Kamil ve Karakoç, İ., (2004). "Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 383-421.

Akşin, S., Koçak, C., Özdemir, H., Boratav, K., Hilav, S., Katoğlu, M. ve Ödekan, A., (1989). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908-1980)*, İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

Akşin, S., (2013). *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*. 12. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

Aksoy, N., (2014). *Kurgulanmış Benlikler Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, Ankara: İletişim Yayınları.

Assmann, J., (2015). *Kültürel Bellek*. (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Atik, A. ve Erdoğan, B. Ş., (2014). *Toplumsal Bellek ve Medya. Atatürk İletişim Dergisi*, 6, 1-16.

Babaoğlu, R., (2015). "Altan Öymen ve İhtilal". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 15.30: 369-377.

Birinci, A., (1998). "Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 41, 611- 620.

Börekçi, Ayşe Ülkü O., (2013). "Kültürel Bellek İnşası Bağlamında "Estergon Kalesi" Romanına Dair Bir Okuma", Uluslararası Türkiye- Macaristan İlişkileri Sempozyumu ve Türk Sanatları Karma Sergisi.

Connerton, P., (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev. Alaeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çeviker, L., (2009). *Şiddet ve Toplumsal Hafıza*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çöker, D. O., (2012). "Kurgulanmış Gerçekliğin Sorgulanması: Türk Toplumsal Belleğinde 6-7 Eylül Olayları". *İletişim Araştırmaları*, 10(1-2), 111-136.

Demir, Ş., (2012). "Adnan Menderes ve 6-7 Eylül Olayları". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12, 37-63.

Durukan, A., (2006). *Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekâna Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Eroğul, C., (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. 5. Basım, İstanbul: Yordam Kitap.

- Fırat, D. G., (2014). *Ulus-devlet Anlayışı Karşısında Toplumsal Hafızanın Direnişi: Rembetiko Örnek Olayı*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güneş, M., (2012). "Adnan Menderes ve Halkevleri". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XII, 25, 141-155.
- Güven, D., (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halbwachs, M., (2017). *Kolektif Hafıza*. (Çev. Banu Barış), Ankara: Heretik.
- İnce, Gökçen B., (2010). "Medya ve Toplumsal Hafıza". *Kültür ve İletişim*, 13(1), 9-29.
- Kaynar, O., (2007). *Konya Halkevi'nin Türk Modernleşmesindeki Faaliyetleri (1932-1951)*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Midilli, S., (2018). "Toplumsal Bellek Bağlamında Bir Hatırlama Alanı Olarak Sinema: 'Çanakkale Savaşı' Örneği". *Batı Edebiyatında Bellek*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Neyzi, L., (1999). *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Neyzi, L., (2014). *Nasıl Hatırlıyoruz?: (Türkiye'de Bellek Çalışmaları)*. 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, Y. ve Aktaş, E., (2011). "Halkevleri (1932'den 1951'e)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 45: 235-262.
- Öymen, A., (2008). *Öfkeli Yıllar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Sabancılar, D., (2016). *Bireysel ve Toplumsal Hafızanın Sanat Eserlerinde "Kıyafet" Aracılığıyla Kurgulanması: Gülsüm Karamustafa ve Güçin Aksoy*. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 18, 133-145.
- Sancar, M., (2008). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İletişim Yayınları.
- Temel, T., (2015). *Modernleşme Süreci Türk Tiyatrosu'nda İdeal Bireyin Temsili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Toksoy, N., (2007). *Halkevleri: Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Yüksel, M. (2003). "Modernleşme ve Mahremiyet". *Kültür ve İletişim*, 6 (1), 75-108.